

Stanislav Hubik: Jazyk a metafyzika. Kritika Wittgensteinovy filozofie. Academia, Praha 1983, 140 s.

Autor si zvolil téma nadmíru náročné: podat marxistický kritický rozbor pojetí jazyka, logiky a spolu s tím celé filozofie v díle jednoho z nevýznamnějších představitelů buržoazní filozofie 20. století, který nejen spoluutvářel profil scientistického myšlení (logického pozitivismu), ale také inspiroval směry antiscientistické (lebensfilozofii, náboženskou filozofii), tedy proudy často velmi protichůdné. Těžištěm práce je pečlivá analýza vztahu kontinuity a diskontinuity mezi takzvanou ranou a pozdní Wittgensteinovou filozofií (1. část: „Wittgensteinova filozofie ‚logické formy‘“; 2. část: „Wittgensteinova filozofie ‚formy života‘“).

Na rozdíl od většiny (pozitivistických) interpretů charakterizuje autor ranou Wittgensteinovou filozofií nikoli jako pozitivistickou (antimetafyzickou), nýbrž jako pokus řešit problém mravního bytí a možnosti jeho teoretické (jazykové) reflexe, pokus troskotající na vnitřních rozporech Wittgensteinova myšlení té doby, zejména na metodicko-metodologickém rozporu mezi pokantovským kladením filozofických problémů a neadekvátními matematizujícími přístupy, pokus, který končí v nihilistických závěrech o možnostech teoretické filozofie, v logicko-formálním mysticismu a v kompromisu s karteziánskou racionalitou. Autor specifikuje Wittgensteinovu pozici též jejím srovnáním s myšlenkami Krause, Mauthnera, Schopenhauera, Hertze, Macha, Carnapa, Leibnize.

Na rozdíl od početných postpozitivistických interpretů popírá autor příkrrou diskontinuitnost a filozofickou revolučnost pozdní Wittgensteinovy filozofie. Charakterizuje ji jako postupný přechod od problematiky vztahu logického (jazykového) a mravního (žitého) k univerzálnímu problému vztahu gramatického (jazykového) a činnostního (žitého). Pozitivní cestu Wittgensteina k chápání jazyka v sociálně-prakticko-jazykovém kontextu hodnotí autor jako úsilí, jež ztroskotává opět na matematizujících postupech, které nedovolují řešit filozofickou problematiku subjekt-objektových vztahů, činí nejen z jazyka, ale i z „formy života“ nezměnitelnou a neurčitou danost, končí v negaci karteziánské racionality, v popření teorie a celé filozofie; místo odstranění „pseudoprobémů“ odstraňují se problémy samy, rezignuje se na teoretické uchopení skutečnosti a na její změnu. Autor specifikuje Wittgensteinovu pozici srovnáním s myšlenkami Brouwera, Boltzmana, Jamese, Nietzscheho, Heideggera.

Kontinuitní ráz i rozpory Wittgensteinovy filozofie (vedoucí právě ke zmíněné protichůdnosti interpretací u Wittgensteinových následovníků) zjišťuje autor pomocí imanentní kritiky. Wittgensteinovy výpovědi (často velmi nesoustavné) uspořádává do vnitřních souvislostí a jejich domýšlením odkrývá neřešitelné rozpory mezi nimi. Tuto vnitřní kritiku organicky spojuje s vlastními kritickými postoji z pozic marxisticko-leninské filozofie. Neomezuje se přitom na prostou konfrontaci. V poslední, 3. části („Wittgensteinova filozofie ve světle materialistické dialektiky“) se snaží též podat pozitivní marxistický výklad těch problémů, které jsou z hlediska materialistické dialektiky analogické (teorie odrazu, základy marxistického pojetí jazyka, znaku, vztahu mezi významem a smyslem, jazykovými hrami a „praktickým vědomím“, mezi jazykovou komunikací a předmětnou praxí). Tvořivě tu navazuje na práce J. Zeleného, na iniciace čerpané z myšlenkové linie Hegel — Marx — Lenin. Problémy jsou v knize věcně a podnětně formulovány, jejich řešení ovšem přesahuje rámec tématu. Upozorňují však na velký význam pomezních otázek lingvistiky, logiky a sociologie pro rozvíjení materialistické dialektiky.

Rozbor Wittgensteinovy filozofie vede autor záslužně až k světonázorovým a ideologickým důsledkům. Považuje ji za syntézu filozofického pozitivismu a filozofie života, matematického myšlení a mysticismu, nihilistického konzervatismu a liberálního nihilismu. Označuje v tom smyslu Wittgensteina za ztělesnění základních rysů pozdně buržoazního vědomí, za mnohem významnějšího jeho představitele než jakým je Heidegger.

Složitá stavba Wittgensteinovy filozofie působí velké interpretační těžkosti. Snad i proto jsou některé pasáže práce méně přehledné. Vzniká rovněž otázka, zda autor právem zahrnul do pojmu „forma života“ tak různorodé Wittgensteinovy pojmy („veškerý život“, „civilizace“, „lidský život“, „veškerá kultura“, „přírodní historie“). Vzhledem k centrálnímu významu pojmu „forma života“ postrádáme jeho srovnání s Husserlovým pojmem „Lebenswelt“.

Autor právem přistupuje k dílu Wittgensteina komplexně a konstatuje, že přínosné prvky jeho myšlení (např. v oboru formální logiky) jsou deformovány jeho filozofickými interpretacemi. Z tohoto hlediska by snad bylo možné opět komplex Wittgensteinovy filozofie dekomponovat a oddělit z něho prvky, které jsou — v přísně vymezené oblasti (a zbaveny deformující filozofické extrapolace) — kongnitivním přínosem, např. k logice či lingvistice. Jinak se totiž vše, co Wittgenstein přinesl, jeví beze zbytku jen jako klam buržoazního rozumu.

Práce je napsána věcným, hutným a čtivým jazykem (snad by misty bylo žádoucí redukovat podíl mluveného slova). Opírá se o důkladnou znalost dokumentů v životě a díle filozofa a o bo-

hatou literaturu sekundární. Lze rovněž jen uvítat, že autor shrnul obsah své práce do obsažného a poměrně rozsáhlého resumé v jazyce ruském a anglickém.

Monografie St. Hubíka je cenným příspěvkem českého marxistického myšlení k historiografii a kritice buržoazní filozofie, k řešení otázek marxistické dialektiky a mezivědních filozofických, sociologických a lingvistických problémů. Je podnětná i tím, že svým provedením podporuje odvahu vstupovat s marxistickou erudiicí do regionů, jež si dosud monopolizovali ti druzí.

Lubomír Nový

Ivan Hořavský, Stanislav Hubík: Svět a náboženství (Ke kritice současných forem apologetiky křesťanství). Svoboda, Praha 1983. 251 s.

Práce je věnována kritické analýze názorů a teoretických soustav na rozhraní mezi současnou buržoazní filozofií a katolickou a protestantskou filozofií a teologií. Autoři sledují dvojitý pohyb: využívání soudobé buržoazní filozofie náboženským myšlením na straně jedné a vlivy náboženství na současnou buržoazní filozofií na straně druhé.

V první kapitole „Problém světa v křesťanské teologii a filozofii“ je ukázán posun od tradičního biblického obrazu světa k moderním náboženským teoriím. Pozornost je zde věnována zejména filozofii Teilharda de Chardin, teologii Dietricha Bonhoeffera, „teologii světa“ a „teologii politiky“ J. B. Metz, radikálnější „teologii revoluce“ i zájmu o buddhismus. Druhá kapitola „Problém jazyka v křesťanské teologii a filozofii“ zkoumá teologicko-filozofické pojetí jazyka, charakterizuje tento typický novotvar soudobé křesťanské apologetiky a připomíná jeho kořeny ve starší, zejména reformační tradici. Rozbor prací P. van Burena, S. M. Ogdeho, G. Ebelinga, E. Fuchse a dalších autorů ukazuje přesvědčivě, že současná apologetika křesťanství využívá impulsů hermeneutiky, heideggerovské fundamentální ontologie, analytické filozofie jazyka a logického pozitivismu. Třetí kapitola „Náboženský synkretismus v boji proti marxismu-leninismu“ je věnována kritickému zhodnocení současných forem teologické, buržoazně filozofické a revizionistické dezinterpretace marxistické kritiky náboženství (P. Frostin, G. A. Wetter, H. Küng, M. Lobkowicz, E. Fromm aj.) a objasňuje hlavní stránky učení klasiků marxismu-leninismu, které se týkají kritiky náboženství.

Jestliže se zamýšlíme nad tím, v čem je přínos recenzované práce, nacházíme ho jednak v rovině metodologické, jednak v rovině obsahové. Práce nesporně navazuje na marxistickou analýzu modernizačních tendencí v soudobém náboženství a na marxistické pojetí sekularizace, jak bylo podáno v sedmdesátých letech (např. v knize J. Loukotky a kol. *Moderní svět a křesťanství*, 1980). Představuje však současně významný kvalitativní posun. Ten je ovlivněn pochopitelně v prvé řadě objektivně — situací, v níž se vztah náboženství—svět, respektive náboženství—jazyk ocitl na prahu let osmdesátých. Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let konstatujeme zeslabení vlivu modernismu. Čerpá se více z teologickokonzervativních zdrojů, ožívují se starší varianty nábožensko-teologické argumentace. Náboženská mravně hodnotová orientace se staví proti světonázorové orientaci scientistní. Přestože je kniha I. Hořavského a S. Hubíka postavena na analýze literatury sedmdesátých i šedesátých let, tyto uvedené nové charakteristiky postihuje. Stává se ovšem současně výzvou k jejich následující hlubší analýze.

Na rozdíl od většiny prací, které byly problematice tzv. obratu křesťanství ke světu v posledním období věnovány a které sledovaly z tohoto hlediska funkce sociálního učení církvi nebo křesťanské morálky, soustřeďují autoři pozornost na náboženskou vyučovací a hodnotnocivou světskou problematiku, na způsoby a formy, kterými náboženství využívá původně nenáboženská témata k náboženským účelům. Nesledují a nerozebírají jednotlivé školy a proudy pro rozbor sám, spíše je zajímavá, jak se tyto školy a proudy vyslovují k problémům svět a jazyk, jak se vyrovnávají s jejich interpretací. Je to nesporně velmi náročný přístup, který vyžaduje využití a použití široké škály základní i sekundární literatury. Práce přesvědčuje o tom (např. zejména druhá kapitola), že se autoři s tímto úkolem vyrovnali na vysoké úrovni.

Z hlediska obsahového pokládáme za přínos zejména rozbor ideologických důsledků obratu křesťanství ke světu a lingvistického fideismu. Autoři zde objektivně věnují pozornost vztahům mezi krizí kapitalistické společnosti a krizí náboženství a za nejdůležitější faktor opakovaných krizí a znovuožívání náboženství v současném třídně rozděleném světě pokládají mechanismus produkce a reprodukce buržoazních výrobně společenských vztahů. Odmítají zjednodušené tvrzení, že proces sekularizace v současnou buržoazní společnosti je přímo závislý na míře industrializace,